

RIMTIES PARODIJA R. DAILIDĖS FOTOGRAFIJOSE

JURGIS DIELIAUTAS

Šiaulių universitetas

El. p. fenomenon@splius.lt

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariami vizualiniai, fotografiniai juoko aspektai R. Dailidės fotografijose. Pagrindinis dėmesys skiriamas rimties parodijai. Rimties parodija čia aptariama kaip sovietinio gyvenimo vizualinė rimtumo kritika. Dviejose R. Dailidės fotografijose matome vizualinę juoko galimybę. Juoko galimybė atsiranda dėl rimties sumaišties, dėl rimties griūtis įprastiniuose, kasdieniauose gyvenimo ritualuose. Juokinga čia ne tiek pati ritualo kartotė, o kartotės griūtis. R. Dailidės darbai liudija autorius požiūrį į gyvenimo rimtį. Rimtyje ieškoma nenurimstančių, nenustygstančių, ardančių rimtį vizualinių aspektų. Meninis žvilgsnis iš nuošalės rodo nerimstančias rimties apraiškas. Rimties griūtis siejama ir su vėlyvojo totalitarizmo ritualų nuovargiu. Už fasadinės rimties mikrolygmenyje griūvančios, neberimtos gyvenimo formos.

Pagrindiniai žodžiai: *fotografija, rimtis, parodija, R. Dailidė.*

Juokas – tai tam tikras estezis, mūsų jautros ar, priešingai, mūsų nejautros dalis. Ar esame jautros, ar nejautros būvio, paveikti juoko visai kitaip nei būdami rimti suvokiame tikrovę. Nerimtas, išvestas iš rimties gyvenimo aspektas, gyvenimo apraiška virsta kitokiu rakursu, kitokia žiūra į savaime suprantamus, lyg ir neginčijamus dalykus. O pats juoko estezis yra painus ir nelabai tvarkingas, jis neapibrėžiamas vien įprasta, tik racionalia kalba. Nuolat regime įvairiausių juoko apraiškų savo gyvenime. Kas yra tos juoko apraiškos? Juoko apraiškos tradiciškai yra paties gyvenimo gyvybinės apraiškos. Tai gyvos gyvenimo formos, stichiškos, spontaniškos gyvasties formos, įsiveržiančios, įsiskverbiančios į kokią nors tvarką ir ją tuoj pat griauvančios, ardančios, klibinančios. Juokas yra istorijoje, bet, kita vertus, yra ir juoko istorija. Ką mes ten regime? Regime amžiną

nenurimstančią, linksmą kovą. „Juoko istorija – tai pirmiausia istorija kovos su vienpusišku rimtumu.“ (Дмитриев, Сычов: 180). Kaip tik juokas ir atveria gyvenimo įvairovę ir įvairiapusiškumą. Atveria tai, kas dėl standartizacijos sunivelijuojama, unifikuojama, uniformuojama.

Tirdami ką nors mes visada susiduriame su pačia tyrimo kalba. Traktuodami ar interpretuodami visada vienaip ar kitaip kalbame. Kaip pateikti, kaip pristatyti, kaip apibūdinti patį juoką akademinė, teorinė kalba? Problema yra pats juoko aprašymas. Perteklinga išraiška, neturinti vienos vienintelės kalbos išraiška. „Juokas – kaip kalbų rinkinys. Juokas pateikia mums jų pasirinkimą, ir mes imame vieną iš jų – tai vieną, tai kitą, priklausomai nuo būtinumo, o gal dėl paties juoko kaprizų.“ (Капачев 1996: 169) Fotografinė, vizualinė kalba yra viena iš galimų kalbų. Bet ar tai geriausia kalba? Daug skirtingų tonų ir daug skirtingų registrų juoko išraiškose. Daug daugiau yra tų neįprastų juoko registrų. Kai eiga neįprasta, prireikia ir neįprasto registro. „Gyvenime juokas sulaužo įprastą dainų eigą, dažnai sujungdamas nesujungiamus dalykus. Galbūt tam, kad priartėtų prie juoko, mums reikia atlikti tą patį? Žema kalba apie aukštą, išoriška apie vidujišką, priežastis apie pasekmę, smulku, asmeniška – apie visumą plius viską tą patį, bet jau atvirkščiai.“ (Капачев 1996: 170) Fotografija yra sudėtinga vizualinė jungtis. Čia daug kas keistai ir nestandartiškai jungiasi. Tokiose vizualinėse jungtyse pastebime netikėtų pasažų, perėjimų iš vidaus į išorę, pakylėjimų iš regimų gyvenimo žemumų į netikėtas aukštumas. Bet vizualinės erdvinės jungtys rodo ne tik skirtumus, taip pat – panašumus. Viešumas – tai tas pats, tik kitos formos, kitos spalvos privatumas, aukštasis gatvės, skvero stilius – tai ir žemasis namų stilius.

Gyvenimas nėra vien tobula darna ar tobula tvarka. Juokas parodo ir gyvenimo netobulumą bei tvarkos virtimą netvarka. „Kol mes rimti, stengiamės išvengti nesuderinamumų ir pagal galimybę rasti juose prasmę.“ (Козинцев 2007: 21) Būdami rimti dažnai nepastebime ir totalinės netvarkos, nes tai dengia, užstoja imituojanti fasadinė tvarka. Dekoratyvi-deklaratyvi tvarka nėra tokia savaimė, ji tampa juokinga žiūrint iš šalies. Menininkas, jei jis atidus ir dėmesingas, peržengia bet kokią fasadinį oficialumą. Oficialume gal būti ir kažkas neoficialaus, tam tikra užuomina į neoficialumą. Tą patį galima pasakyti ir apie ritualinę tvarką. Juoką gali išreikšti siunčiami vizualiniai ženklai. „Juokas ritualo kontekste turi daug funkcijų, taip pat komunikacinę: jis gali būti aptartas kaip ženklas, pranešimas, kurį viena iš ritualė sąveikaujančių pusių siunčia kitai.“ (Христофорова 2002: 75) Ritualinis virsmas ar tapsmas – tai gausa vizualinių pranešimų. Fotografijoje mes taip pat pastebime šiuos įmantrius menininko pranešimus, perkėlimus.

Juokas yra tam tikros epochos juokas. Šių dienų juoko situacija kitokia nei klasikinėse epochose. Juokas neretai yra fabrikinė, tik gamybinė raiška, produkuojama ar reprodukuojama, gaminama, verčiama geismo gaminiu, nuolat pasikartojančiu gaminiu, juokinančiu gaminiu. „Kiekvieną savaitę kartojasi programos, keli juokdariai rodo „juokingus“ kasdienio gyvenimo įvykius arba kelios nuobodžios figūros mylisi ir rezga muilo operų intrigas.“ (Mickūnas 2011: 112) Štai kodėl juokas virsta tik gyvenimo priedu ar papildu. Bet juk pati juoko prigimtis yra stichiška. Čia veikia fizis (gimtis), brėžiantis gyvesnius, tampančius, gimstančius formų kontūrus. Fabrikinė gamyba savo pagalbos, palengvinimo funkcijomis paslepia arba neutralizuoja gyvastį, mechanizuoja net juoką. Geismo mašina virsta ta pačia juoko mašina. „Pavyzdžiui, postmodernus „mašiniškumas“, kaip mechaninis daugkartinis pakartojimas, sakykim, įvykio ir troškimo, ryškiausiai pasireiškia juoke, ironijoje, nes „mašiniškumo“ ir juoko reiškinių pagrindai tam tikru būdu sutampa.“ (Рюмина 2010: 3) O juokas yra gyvas savo nenustygstančioje, nestabarėjančioje, improvizacinėje, kūrybinėje tėkmėje. Kai juokiamės gyvenimą, teka, sklinda takumas, gimsta tėkmingumas. Juoko industrijoje ne visada šitą stichiškumą ar šitą spontaniškumą pastebime. Lygiai taip pat nepastebime kokio nors vienetinio aspekto, singularumo, atsitiktinumo ar kitų kūrybinių apraiškų. Rimties proteguotojai ar propaguotojai bijo stichiškumo, bijo nestabilių struktūrų griūtis. Iš esmės tuomet bijoma griaušančios juoko alternatyvos. Juokas ne tik kažką dezorganizuoja, jis turi ir gilesnę kūrybinę prasmę. Juokdamiesi įžengiame į aktyvacijos, aktualizacijos ir kitas intensyvumo sąveikas. Kita vertus, tas procesas – begalinis grimzdimas į bedugnę, t. y. į begalybę. Juoko pažinimas numato ir tam tikras „prarajas“. „Bandant pažinti juoką dera nueiti iki ribos, pažvelgti į atsivėrusią bedugnę ir pagaliau nuspręsti pavadinti šią bedugnę savo vardu.“ (Лашенко 2006: 104) Bet ne visada tas tikslus „savas vardas“ randamas. Kai kada juokingą vaizdą pats autorius įvardija visai elementariai. Fotografijų pavadinimuose taip pat dažnai nerandame juoko užuominos. Vardas nėra tas pats vaizdas. Vaizdas suteikia galimybę pastebėti juoką. Vaizde kartais randame juokingą pastabumą.

Juokas šalia kitų įvairių gyvenimo raiškų ir išraiškų pastebimas ir vizualinėje sferoje. Juokas pačioje fotografijoje – taip pat ne išimtis. Esti fotografų, nugrimzdusių į begalinę resignaciją ir propaguojančių begalinę rimtį. Lygiai taip pat esti nenustygstančių gyvenimo grimasų ieškotojų, linksmy scenų ar detalių fiksuotojų. Lietuvių menininkų terpėje yra ir kai kurių specifinių vardų. Čia būtų galima išskirti ištisą Kauno fotografų mokyklą (A. Macijauskas, M. Kavaliauskas, R. Vikšraitis), kurios atstovai juoką vizualizuoja savaip originaliai. Šiaulių fotografų ieškojimų kontekste juoko sferoje išskirtini A. Musneckas ir R. Dailidė. Tačiau

šiam straipsnyje vis dėlto apsisistojama ties vienu autoriumi, R. Dailide, ir keliais jo darbais. Kuo šie kelių dešimtmečių senumo darbai aktualūs, kuo jie įdomūs plačiame dabarties juoko svarstyme? R. Dailidė neieško vien tik „linksmo gyvenimo“ detalių. Šio menininko ieškojimuose randame ir rimtų bei linksmų temų. Kuo ypatingi „nerimti“ darbai? Kai kuriuos „nerimtus“ jo darbus būtų galima priskirti estetiniam artistizmui. Bet ir tai įvardyti, pastebėti nepakanka. Kai kuriose jo fotografijoje regime daug sudėtingesnių dalykų. Čia pastebima savaip plėtojama parodijuota, parodija virtusi mūsų gyvenimo rimtis. Toliau kaip tik ir plėtojama ši *rimties parodijos* tema.

Kaip susijusios su rimties parodijos tema šiame straipsnyje apibūdinamos dvi fotografijos. Rimtyje yra kažkas nerimta, kažkas, kas negali nurimti. Iš to kyla rimties griūtis, iš to gimsta juokas. Tik, kad ir tada iškyla kita pagunda. Kyla noras akademiškai racionalizuoti, kalbėti apie juoką racionalia kalba. Bet gal yra ir kita galimybė? Gal galima kalbėti apie juoką kitaip? Dvi minėtos fotografijos plačios savo realijomis. Ne tik todėl, kad pagautos detalės. Pagauta linksma nuotaika, kurios pačioje fotografijoje lyg ir nėra. Ten, visai priešingai, tvyro ritualinė rimtis. Bet, kai įsižiūrime, pagauname realijas, linksmas ano gyvenimo realijas. Noras gyventi solidų ir rimtą gyvenimą virsta niekuo, nes į gyvenimą įsiveržia purvas. Gyvenimo purvas kaip tik ir griaua solidumą. Vėluojantys civilizaciniai procesai, nepabaigiama, tiksliau, nevykusi gyvenimo modernizacija iškelia į paviršių daug grimasų. Bet ano gyvenimo fone buvo galima pagauti ir išraiškingesnių grimasų. Buvo galima rasti tendencingesnių reiškinių. Fotografui R. Dailidei turbūt ne tai yra svarbiausia. Jis, ironiškas, nenori daryti kokios nors invazijos, nenori koreguoti ano gyvenimo. Jis rodo ritualų griūtį, ritualų lygmenyje vykstančią eroziją. Gyvenimo patosą ir griaua ne kas kita, o pačios detalės. Gyvenimo tėkmėje yra kažkas gyva ir negyva. Galime šias sferas išskirti, kai nusišaliname, kai pažvelgiame į tai iš nuošalės. Iš nuošalės, vadinasi, nebe racionaliu, o jau ironišku meniniu žvilgsniu. Netvarkingi sovietinio gyvenimo ritualai, jų vidinė netvarka ir kelia juoką. Pats mikrolygmenyje griūvantis ritualinis gyvenimas save parodijuoja. Norėta gyventi pernelyg rimtai, norėta išsaugoti rimtą gyvenimą, o pro visa tai skverbiasi visai nerimti dalykai. Propaguotoje idealioje rimtyje tvyro sumaištis, netvarka, kuri savyje ir parodijuoja idealią sovietinę tvarką. Norėta ramaus, saugaus ir užtikrinto gyvenimo, bet sugebėta tik slėpti, pridengti nerimą. Fotografas savo meniniu žvilgsniu ironiškose, grimasiškose, linksuose detalėse pastebi neišnykusį gyvą pulsą, mato galimybę juoktis, o kartu ir galimybę kitaip traktuoti įprastus, mechaniškai nuolat kartojamus dalykus. Propagandinėse sovietinio gyvenimo priedangose atviros ertmės. Kokią užuominą mums siūlo fotografas? Kai yra galimybė pačiam juoktis, yra ir galimybė pačiam suprasti gyvenimą.

Bet grįžkime prie pačios parodijos problematikos. Kai kada atrodo, kad mūsų tikrovėje parodijos net per daug. Vartojame, varijuojame įvairių tiesioginę ar netiesioginę parodiją, pačios parodijos parodiją, imituojamą parodiją, užsakomą parodiją. Pašaiapos ar pašiepimo, palinksminimo ar pasilinksminimo, atviro ar uždaro menkinimo produkcija neatsiejama nuo mūsų kasdienio gyvenimo. Daug kas čia suprantama kliento-paciento požiūriu. Patyčios ar pašaiapos rodo to užsakovus ir rangovus. Yra tie, kurie siūlosi būti pašiepti, yra tie, kurie gali būti pašiepti. Kita vertus, vizualinė pašaiapa gali būti suprantama ir dar įmančiau. Pašaiapa pati save parodijuoja, pati save išduoda. Visa tai kyla dėl gyvenimo nesaugumo ir netikrumo. Neautentiškoje komunikacijoje pašaiapa yra ginties pozicija. Kai negalima nusiimti kaukių, kai neįmanoma pereiti į autentiškos sąveikos lygmenį, tada kaukės pakaitalu virsta parūpinta pašaiapa. Jei aš nemoku, negebu pašiepti, tai tuoj atsiranda kas tai padeda padaryti.

Parodija yra mūsų įvairiapusio vartojimo, informavimo, manipuliavimo vaizdiniais eros produktas. Gyvename visuotinės *užsakomosios parodijos eroje*, kai parodija simuliuoja ar stimuliuoja daugelį mūsų nepastebimų gyvenimo kultūrinių ir socialinių procesų. Ar dar mokame natūraliai šypsotis, juoktis? Kaip yra iš tikro, kaip tai atrodo – nelabai rūpimi dalykai. Būti visada gerokai sunkiau nei atrodyti. Vizualiniai rodmenys, vizualinės išstatos reprodukuojamoje eroje neretai pakeičia daiktus ir reiškinius, sujaukia pirminius pojūčius. Būtis virsta tik blankiu atspindžiu arba tik miglota išraiška. Atrodantys, pavaduojantys dariniai ar reiškiniai, galimi jų variantai tampa daug svarbesni nei pati tikrovė. Be pašiepimo, be pajuokimo, regis, tikrovė sunkiai suvokiama, nebepakeliama. Gal tuomet būtų verta gyventi vien rimtimi? Gal verta atsakyti nerimtų dalykų? Solidumo ar rimtumo šaukliai kai kada nebepastebi paties rimtumo isteriškumo, fanatiškumo. Pernelyg rimti požiūriai, idealūs požiūriai kupini mirties apraiškų. Katarsis – nebūtinai tik liūdnas savižinos procesas. Tas pats katarsis nuo seno įmanomas ir linksmoje sferoje. Juokas gali būti ir savitas būdas apsisvalyti nereikalingas apnašas. Tik koks tai juokas? Pats juokas gali būti ir griaunantis dalykas. Apie kokią griūtį kalbama? Griūva perdėta, pernelyg sureikšmintą, išaukštintą rimtis.

Dar kartą užklauskime – o kas yra fotografija? Tai vaizdas, rimtas ar ne visai rimtas, solidus, profesionalų arba tik mėgėjų lygio. Koks nors fotografinis vaizdas vienaip ar kitaip mus kreipia į vizualumo sferą. Vizualinėje eroje, kai vizualumo lyg ir per daug, pats vizualumas tampa atvira problema. Gyvename fotografijų, vaizdų (re)produkavimo, vizualinės gamybos eroje. Pasaulis jau XX a. suvokiamas kaip atvaizdas. Kas ir kur yra tas vaizdas? Iš susubjektinto darinio gimsta kažkas suobjektinta. Tai, ką gebama paversti vaizdiniu, ir priskiriama daiktams.

Bet fotografija nėra nei vien subjektyvumo, nei tik objektyvumo sfera. Vaizdo dviprasmiškumas išsubjektinimo ir išobjektinimo procese atsiveria pačiame pa-vaizdavime. Menas vaizduoja nevaizduodamas. Kas tada nutinka? Vaizdas virsta nuotaika ir nuteikimu, nusitaikymu ir nuotaikingumu. Tai, kas regima, kas pastebima, tai ir savaip nuteikia, mobilizuoja, provokuoja. Visa tai pravira mano atsivėrimui, mano traktuotei, nes tai man įgelia, mane pažeidžia. Pažeidžia būseną ir nuotaiką, motyvas ar frazė, fragmentas ar detalė.

Vaizdas susijęs su paieška. Čia vaizdo paieškoje prasideda ir tikrovės paieška. Pati simuliacija sako, kad tikrovės nebereikia, nes užtenka jos pakaitalų. Perkeista, sukeista vietomis tikrovė vizualinėje sferoje primena mimeziją. Vizualinis pastišas mus veda link parodijos sudėtingumo. Perdirbinių, pakartojimų, imitavimų eroje nebereikia jokių autentiškų dalykų. Rimtis, kaip ir bet kas kita, taip pat gali būti parodijuojama. Kas tada yra rimties parodija? Tai nerimtų stilių, detalių įkėlimas į, regis, nepajudinamą rimtį. Čia rimti ir nerimti stiliai susipina. Pastišas, kaip estetiškas reiškinys, primena gyvenimo karnavališkumą. Gyvenimo įklijos yra paties gyvenimo iškirpimai, šalinimai, gyvenimo gražinimai ar derinimai. Patogus ar gražus didingo gyvenimo vaizdavimas nenumato jokio nerimto įsiterpimo.

Grįžkim prie juoko keliamos intrigos. Kur ta juoko intriga? Juoko intriga – juoko prieinamumas ir juoko juokingumas. Juk juokas gali būti piktas, graudus, šiurkštus, atgrasus, primityvus. Visa tai veda, kreipia į mūsų bendrystės erdves. „Kad mus imtų pagrindas juoktis, juoko priežasties reikia ieškoti daugumai žmonių bendroje dvasinėje sferoje, reikia susidaryti daugybei daugiausia vidutinumo įspūdį, kuris tarsi išreikštų žmonijos vidurkį.“ (Bergsonas 1980: 30) Kita vertus, juokas turi ir daugiau svarbių savybių. „Juokinga ne tai, kas kartojasi, inertiška ar mechaniška, o tai, kas įprastine prasme pasirodo neįprasta, nelaukta, netikėta. Juokas rodo, kad besijuokiantis individas tam tikru mastu patiria „tvarkos sudardymo“ pojūtį.“ (Vasiliauskaitė 2008: 436) Juokas kai kada visai prasilenkia su vadinamuoju numatymu, foniniu laukimu. Laukta, tikėtasi vieno dalykų, o nutiko visai kiti. Norėta visuotinio, visumos, o surastas tik padrikumas, kieno nors dalis, išderintas fragmentas. Griūna tai, kas gali griūti, kinta tai, kas gali kisti. Tai, kas aukšta, gali virsti žema. „Juokas – tai kritika dėl aukštų ir socialiai reikšmingų idealų. Galima sakyti, kad juokas ne tik griauna, bet ir teigia, tiksliau, griauna dėl teigimo.“ (Дмитриев, Сычов 2005: 176) Ką teigia juoko sukelta griūtis? Rūstus rimtumas, niūrus monologiškumas alina ir dirgina, verčia gūžtis ir slėptis. Juokas lemia gyvybinį judesį, įvairovės plitimo plastiką. „Rimtumas monotoniškas ir monologiškas, dėl jo juntama grėsmė ir baimė, uždarumas kitiems požiūriams ir naujiems bandymams. Rimtumo egzistavimo sfera – sustojęs laikas be judesio

ir vystymosi, iliuzija sau pakankamumo ir dogmatinio teisingumo.“ (Дмитриев, Сычов 2005: 180) Juokas visada ką nors griaua. Ir juokas yra susijęs su tvarkos, sanklodos, įprastinės nuostatos griovimu. Pati tvarkos rimtis turi kažką nerimta. Ir juokas yra šio nerimtumo galimybė. Fotografo pastabumas nukreiptas į vizualinę tvarką ir į vizualinę sanklodą. Už fasadinės tvarkos ir idealaus noro viską kuo geriau sutvarkyti slypi netvarka. Ir čia, šiuose dviejuose R. Dailidės darbuose, tą netvarką diktuoja pačios gamtos stichijos. Gyvenimo purvo įsibrovimas į įsivaizduojamai tvarkingą gyvenimą yra tarsi pačios gamtos stichijos korekcijos. Tas „gyvenimo purvas“ gyvesnis už lozungus ir plakatus, už tuščią deklaratyvią aukštąją retoriką. Nes tas pats gyvenimo purvas – tai ir pačios žemės stichija. Čia prabyla nerimta, žemutinė tikrovė, purvina žemės stichija.

Regime dvi sovietinės epochos fotografijas. „Sovietinė patirtis“, „sovietinė epocha“ – argi tame nėra viena perkeičiama į kita?..“ (Петровская 2011: 277) Patirtis ir epochos sąveika, regima R. Dailidės fotografijose, nurodo buvusios epochos patirtį. Bet vis dėlto tai kažkokia keista, nejprasta patirtis. Čia, regis, nėra nieko įsimintino, grandioziško, dirbtinai dramatinuoto, tai tik tie keli ironiškos, meninės patirties momentai, keli įtaigūs vizualiniai štrichai. Bet tų kelių momentų mums ir pakanka, kad suprastume epochos dviprasmiškumą. Ironija gali būti suprantama ir kaip kova su nostalgija, ir kaip užuomina į „kitą ironiją“. Kiekviena epocha, kaip ir kiekviena patirtis, gali būti traktuojama ir ironiškai. Kodėl tai taip būtina? Todėl, kad suteikia distanciją, estetinę, moralinę ar kitą distanciją.

Sovietmetis – tai savitas totalitarinis stilius. Kartu tai savitas vizualinis stilius. Išaukštinta, iškilminga tikrovė, kita vertus, ir fasadinė tikrovė. Totalitarinis gyvenimo stilius yra tinkamiausio gyvenimo išaukštinimo stilius. Tinkamos uzurpuoto gyvenimo stiliaus apraiškos turėtų virsti sektiniais pavyzdžiais. Deja, ne visi pavyzdžiai yra tinkami pavydžiai. Išgarsinta, pagarbinta tikrovė – tai tik tuščia siekiamybė. Išaukštintas gyvenimas gali būti ir kaip nors pažemintas. Tikro sovietinio gyvenimo realiųjų galima rasti ne tik ideologinėse aukštumose, bet ir *kasdienybės pažemėse*. Ten, kur nėra populiarių agitacinių lozungų, kur verda ir veikia kiti, kai kada labai lėti, bet ne mažiau intensyvūs ritmai. Fotografui ar mąstytojui tokioje lėtoje ritmikoje tenka sudėtinga užduotis. Kaip atskirti tikra nuo netikra, kaip atverti, kas ir kaip imituojama?

Regime totalitarinio gyvenimo, gyvensenos ritualus, vizualinius ritualus, o kartu pastebime ir nuovargį. Su kuo susijęs tas nuovargis? Tiesiogiai jo čia nerasime. Nes nematome nuvargusių formų. Matome pakrikusius, pasiklydusius savo ritmuose žmones. Tai ne stalininė, ne tiesiogiai regresyvi aplinka. Čia kitokio pobūdžio aplinka. Kokia tai aplinka? Nuvargusi dėl savo rimties aplinka. „Vėlyvo-

jo totalitarizmo kultūra (...) pateikia visai naują versiją santykiuose su kūniškumu. Ją galima apibūdinti dviem žodžiais: ritualo nuovargis.“ (Боровский 2010: 190) Nuvargę ritualai – kas tai? Nuvargę ritualai – tai ta pati nuvargusi tvarka, nebetvarkinga tvarka. Fotografui neretai reikia pastabumo, savo požiūrio, kad tai nevirstų tik piktu džiugesiu, vien vizualiniu pasmerkimu. Pati demaskavimo ir parodijavimo procedūra čia gerokai sudėtingesnė. Jei iš to galime juoktis, jei čia pastebime juoko apraišką, tai nebėra taip grėsminga.

Vienintelio tinkamo stiliaus parodija atsekama iš fotografo vizualinių archyvų. Tokio vizualinio archyvo pavyzdys – R. Dailidės albumas „Laiko labirintai“. Jame daug sudėtingiausių ir komplikuočiausių išraiškų. Išlikę ar išsaugoti vaizdai anuomet nebūtų galėję būti publikuoti. Šie meniniai ar dokumentiniai-meniniai vaizdai – jau nepriklausomybės laikotarpio produktas. Bet šios fotografijos svarbios ir visai kitu požiūriu. Jose naujai iškyla liudijimo problema. Kas čia liudijama? Istorinis liudijimas atsiveria kaip parodija. Šiose fotografijose atsiveria ne vien pašaipa ar tik ironiška „pusiau šypsena“. Vienaip ar kitaip gręžiamės į buvusį sovietinį gyvenimą. Ko ieškome tose vizualinėse atogrąžose? Vieni bando buvusį gyvenimą pateisinti, kiti – jį pasmerkti. Bet gal įmanomas ir kitoks požiūris? Parodija yra gyvenimo demaskavimas. Ne kažkokių nutylėtų dalykų demaskavimas, o dėmesys grimasiškoms, anekdotiškos rimtumo apraiškoms. Anekdotiškos situacijos rodo, kad kai kada nėra tiesioginių priemonių visa tai perteikti. Dirbtinis ano gyvenimo rimtumas ir rūstumas turi daugelį skirtingų paaiškinimų.

Epocha, tos epochos gyvenimas ir gyvensena turi savo spalvą. Kas yra gyvenimo spalva? Kas nusako epochos spalvą? Menas panardina gyvenimą, paverčia jį vienokia ar kitokia spalva. Bet fotografija turi tiek nedaug: tik juoda ir balta. Ar to pakanka menininkui? Spalva gali būti užuomina, labai spalvinga užuomina. „Būtent nespaltvota fotografija leidžia prisiminti spalvą.“ (Гавришина 2011: 127)

Nuo Sokrato, Diogeno per Kierkegaardą, Nietzsche iki Sloterdijko ir kitų dabarties postmoderno mąstytojų pastebime įvairialypę ironišką intonaciją. O kodėl viską reikia tyrinėti tik labai rimtai? Kodėl viską reikia palikti absoliučios rimties? Juk visai galima ir kitokia strategija. Esamoje tradicijoje galimos ironijos galimybės. Kuo svarbi čia ironija? Ironija griauna rimtį, nes tai, kas rimta, jau nurimę, sutingę, kai kada visiškai sustabarėję. Mintis nebepulsuoja gyvybe, mintis nebesiskleidžia, nebesklinda tolyn. Dažnai tik tokiomis negyvomis nuostatomis ir vadovaujamosi. Keli R. Dailidės darbai griauna visiškos rimties lauką, išjudina, nubudina nurimusias temas ir tiesas. Rimties parodija rodo, kad pati rimtis turi neramių, dar nenurimusių dalykų. R. Dailidę galima laikyti menininku ironiku.

„Ironikas visada distancijuotas, visad stengiasi būti virš objekto arba nuošalėje nuo objekto.“ (Осиновская 2007: 76) Kas tą nuošalę nusako? Nuošalės pozicija yra dvejoja, tai ir dalyvio (liudytojo), ir stebėtojo (kūrėjo) pozicija. Visiškos rimties nerimtumą stebi ir kartu perkuria neįveikiamą, nuobodžią rimtį, randa joje linksmy apraiškų.

Parodija demaskuoja rimtumą. Rimties, oficialumo ar pagaliau niūrumo yra pernelyg daug įvairiose gyvenimo srityse. Atrodo, kad tokia tema galima samprotauti tik labai rimtai. Bet nerimtas išsišokimas, pokštas, replika – ir tos rimties nebėra. Koks nors pokštas, kokia nors improvizacija, parodijuojantys rimtumą, yra reikalingi dalykai. Ir jie reikalingi ne tik dėl linksnumo. Su rimtumu gali būti kovojama. Kitas dalykas – juokas, lengvas pataikaujantis juokas, juokdario pozicija palengva virsta kultūrinės industrijos dalimi. Juokas kuo toliau, tuo labiau patenka į primityvias schemas. Sunku šias schemas peržengti, sunku iš šių schemų išseiti. Tada ir prireikia meninio humoro. Kas tada yra menininko juokas? Kodėl menininkas kovoja su rimtimi? Juokas gali būti protestas prieš absurdą, prieš smulkmenų sureikšminimą ir visapusišką rutinizaciją. Parodija pasireiškia daugelyje estetinių sričių. Vizualinis estezis yra ypatingas darinys. Vizualinė parodija nėra tik elementari satyra, tai nėra vien pašiepimas, bet ir šis tas daugiau. Ritualizuota gyvenimo rimtis užburia ir apgaubia iš visų pusių. Tik toks, o ne kitoks, vien konvencinis veiksenos pobūdis neleidžia matyti kitų veiksmų aspektų. Ritualizuota rimtis kelia snaudulį ir nuobodulį. Kaip atsikratyti ritualizuotos rimties? Daug kas – tik negatyviai arba tik pozityviai, tik priimama arba tik atmetama. Bijoma vos per žingsnį žengti į šalį, tik šiek tiek neatitikti.

R. Dailidės darbuose, jo fotografijose esama įvairių vizualinio pastabumo temų. Vizualinis pastabumas – tai atskira vizualinė istorija. Vizualinė istorija – ne tik ano, buvusio gyvenimo kronika. Tai gerokai platesnė gyvenimo išraiška. Kai kur ji perauga į grynas geometrines išraiškas, kai kur tai – įmanrios mūsų socialinio gyvenimo vizualinės kompozicijos. Šiuo atveju mums svarbios būtent vizualinės kompozicijos. Tokioje kompozicinėje visumoje juntama ta keista nuotaika. Ta keista nuotaika – dviprasmiška. Čia nėra vien etiketinis istoriškumas. Išankstiniu teigimu tai galėtume pavadinti sovietinio gyvenimo parodijomis. Bet ar tokio teiginio užtenka? Toks gal buvo autorinis sumanymas. Bet kūrinys yra ir kai kas kita, ne vien autorinis sumanymas. Tai gilesnis vizualinis liudijimas. Išnykusio gyvenimo kronikos, tų kronikų linksmos, kurioziškos detalės, pačių detalių neatitiktis visuminiam fonui – tai matoma autoriaus fotografijose.

Keli R. Dailidės darbai, patekę į albumą „Laiko labirinte“, verti dėmesio, nes būtent jie susiję su minėta parodijos tema. Šie autorius darbai liudija ne tik estetinį skonį, bet ir kitą ne mažiau svarbų dalyką – distanciją. Nuo ko nors įprasto

ar standartiško distancijuojantis patenkama į nuošalę. Kas yra ta gyvenimo nuošalė? Kuo ji svarbi menininkui? Nuošalė – tai požiūrio taškas, regėjimo taškas. Tai taškas, iš kurio regima, kas vyksta. Vyksmas – tai vienoks ar kitoks gyvenimo režimas, nustatyta ar priskirta tvarka. Fotografijoje taip pat regime skirtingas vizualines tvarkas. Tos tvarkos išraiška yra socialinė kompozicija. Menininko užduotis – pagauti rikiuotę ar išsidėstymą, pajusti bendrą tvarką. Taip surikiuoti veiksmi, tokia seka ar eiliškumas rodo gyvenimo muštrą.

1 Pav. R. Dailidė. Garbės ratas. 1969 m. (Dailidė 2007)

„Garbės ratas“ (1969) – paminklinė sovietinio gyvenimo kompozicija. Daug kartų skirtinguose gyvenimo kontekstuose matytas garbės ratas. Pagerbti – vadinasi, apeiti ratu. Regis, tai tėra įprasta procedūra, kurioje jokios vizualinės intrigos būti negali. Mūsų dėmesio susilaukia dviratininkų garbės ratas aplink Lenino paminklą. Kas yra garbės ratas? Pats garbės ratas yra įprastas ritualizuotas paradinis ritualas. Šis paradinis ritualas turi ir tam tikrų sakralinių užuominų. Kuo pagrįstos tos sakralinės užuominos? Pagerbimo ritualinės apeigos imituoja religines apeigas. Sekuliarioje tikrovėje pamiršamas pirminis pagerbimo mitemas. Tai vienoks ar kitoks iškilmingas pagerbimas, apsukant garbės ratą. Apsukant garbės ratą atiduodama pagarba. Memorialinė pagarba aplink paminklą virsta paradu. Revoliucijos vadų pagerbimas – iki šiol neišnykusi tradicija. Kaip ir pati kova dėl paminklų atminties. Kova dėl atminties ir tokios atminties try-

nimas itin pastebimas epochų kaitoje. Sakralinis vadų kultas rutinizuojamas iškilmingoje kartotėje. Kas šiuo atveju rūpi autoriui? Autorius parenka keistą, drastišką šio įvykio kompoziciją. Pažliugusioje, paminklą polaidžio vandens supančioje erdvėje iškilminga, o iš esmės improvizuota dviratininkų rikiuotė negali būti traktuota kaip rimta rikiuotė. Tai greičiau panašu į žaidimą, į žaismingą, pašaipų pagerbimą. Kas yra pašaipus pagerbimas? Rutiniška pagerbimo, garbės atdavimo ceremonija gali greitai nusibosti. Paminklinė rintis kai kada šaukiasi ir visai kitokio pagerbimo tame rintis ir iškilmingumo garbės rate. Čia, šioje pagerbimo apeigoje, nėra to neatskiriama rimtumo. Apeigos, į kurias mus įtraukia šie dviratininkai, jau neatitinka ceremonijos rimtumo, nes ir pačios apeigos klimpstą, taškosi, atsispindi polaidžio vandenyje. Dalis ceremonijos šioje fotografijoje – balos atspindys. Gal jis yra ir ano gyvenimo atspindys? Bet taip mes skubame apibendrinti. Čia vyksta kažkas kita. Savotiška ritualinė ceremonialo įveika. Ši žaidybinė įveika, šis linksmas ir pašaipus dviratininkų maršrutas nėra koks nors oficialus ar privatus protestas, tai tik penkių dviratininkų noras pakartoti nerimtai tai, kas atliekama visiškai rimtai. Paminklinė rintis neišvengiamai susijusi su ritualine rimitimi. Paminklinės rintis įveikimas vizualinėje plotmėje – tai užuomina į *rimties nerimtumą*. Pačiame rimitume yra ir visai nerimty dalykų. Rimityje yra kažkas nerimta, kažkas atvirksčia. Neįmanomas, atvirksčias pagerbimas, dviratininkų maršrutas apie revoliucijos vado paminklą – kas tai? Tai vizualinė rintis parodija. Apeigų ar ceremonijų maršrute visada gali atsirasti koks nors neatitikimas, prasilenkimas, nuklydimas. Pažliugusi paminklinė aplinka neleidžia rimtai ir solidžiai atlikti kokių nors pėsčiųjų eitynių. Bet jei neįmanomos eitynės, tai gal tada įmanomas dviratininkų maršrutas? Fotografas ir pastebi šį atvirksčią, nukrypusį maršrutą. Nukrypęs, tapęs linksmas maršrutas rodo netiesinę komunikaciją. Pašaipeje ar pačiame pašiepime slypi gyvenimo improvizuotų sąveikų, netikėtų nukrypimų nuo priverstinio oficialumo galimybė. Galimybė kitaip, neįprastai, nelauktai, nestandartiškai atlikti oficialias apeigas yra žaidybinė, humoristinė galimybė. Rintis nerimtumas rodo autoriaus poziciją, požiūrį į oficialų gyvenimą. Ši kompozicija nėra ano gyvenimo rezistentinis dokumentas, tai nėra tik pašiepimo kronika. Parodija čia turi sudėtingesnį foną. Paminklinės griūties eroje, paminklų parkų kūrimo eroje, atgyvenusių monumentų kolekcionavimo eroje matome paminklus ar monumentus, išimtus iš savo gyvenamosios aplinkos. Vadai ar herojai dabartinių parkų, saugyklų, kolekcijų aplinkoje – beviltiški eksponatai. Gyvoje sovietinėje paminklinėje tikrovėje, į kurią mus ir palydi ši fotografija, esti dar kažkas. Tai amžina nuošalė, kuri nėra tik elementarus vizualinis protestas. Juokas žiūrint į tokią nuobodžią, pernelyg rimtą epochą, į rintis perteklių įmanomas ne tik dėl vizualinio pastabumo.

2 Pav. R. Dailidė. Rytinė higiena Saranske. 1969 m. (Dailidė 2007)

Rytinė higiena Saranske (1969) – iškilmingas moteriškas ritualas, aulinukų, batelių plovimas, purvo gramdymas. Iš gatvės purvo tuoj bus įžengta į vidinę erdvę. Moteris, net sovietinė moteris, nori būti ir bet kur likti graži. Moterų gražinimosi, norėjimo atrodyti gražioms ritualas susijęs su rytine higiena. Gražinimasis yra sudėtinė grožio apraiška. Bet kuri epocha turi savo gražinimosi įpročius, savo *grandosi* standartus. Gražinimasis kaip apsivalymas yra socialinė ir kultūrinė norma. Vadinas, tai visiškai normalu ir visiškai priimtina. Civilizaciniai procesai kai kada vėluoja ir atsilieka nuo žmogaus interesų. Bet kai kada pats gražinimasis virsta gyvenimo grimasa, nes tai įgyja visai kitas išraiškos formas. Įprastinis, standartinis, savaime suprantamas kasdienis higieninis veiksmas, pagrįstas estetiniu, buitiniu privalėjimu, lyg ir visai nepastebimas. Kuo tai gali būti įdomu kitų veiksmų fone? Nuolat atliekamas ritualas paslepia pačią ritualizaciją. Bet menininkas vis dėlto pastebi išvirkščias ritualizuotos veiksenos formas. Ritualo pozos liudija patį švarinimosi ritualą. Tačiau pozos liudija ne tik šį ritualą. Daug ritualo pozų yra paslėptos, užmaskuotos, įsipynusios į kitas pozas. Kokia tada menininko *vizualinė užduotis*? Vizualinė užduotis – rasti pozas, kurios savo veiksmis išduoda, parodo visai kitus tokio gražinimosi aspektus. Ar tai tik sififiška, alinanti pastanga nugalėti gatvės purvą, norint išlikti oriam? Ar čia tik atsilikimo, prasilenkimo apraiškos? Fotografas sustabdo mums, mūsų apžiūrai kasdienybės veiksmą. Sustabdytas kasdienybės veiksmas, išgryninta estetinė

savybė, atverta detalė – tai ne tik elementarus vizualinis pastabumas. Viena vertus, tai – štai tokio gyvenimo kronika, tokio gyvenimo epizodas, kita vertus, tai pats grožio apvertimas.

Vietoj apibendrinimo būtų galima pasakyti, kad šios rimties parodijos rodo ir patį gyvenimo kronikų sudėtingumą. Parodija čia virsta ne koku nors propagandiniu mechanizmu, o atviru meno kūrinium. Atskiros fotografijos, be abejo, yra nuoroda į ankstesnį gyvenimą ir to gyvenimo ypatybes. Bet to dingusio gyvenimo ypatybėse matome ne vien tik liūdną pilkumą. Matome gyvas gyvenimo pastangas. Regime neatikimus ir prasilenkimus deklaruojamoje ir esamoje dabartyje. Matome pernelyg sureikšmintos rimties gyvenimo grimasas. Tose grimasose atviros juoko galimybės, galimybė socialinius ar kultūrinius reiškinius traktuoti ir nelabai rimtai. Dirbtinumo nereikia kurti, tai yra sudėtinė gyvenimo dalis. Vizualinės fotografijos priemonės atveria visa tai. „Menas rodo nevaizduodamas.“ (Петровская 2012: 27) Fotografiniame vaizde yra ne tik vaizdas, čia dar ir nuotaika, šiuo atveju – linksma nuotaika. Juokas, kaip daugelis kitų dalykų, laikiški. Regime savą laikotarpio juoką. Tam tikro laikotarpio juoką galime pakreipti į patį juoko laiką. „Juokas ne tik stebi laiką, bet ir jį keičia. Juokas – laiko matmuo? Galbūt ir jei taip, tai mūsų gyvenimo laiko.“ (Капачев 1996: 198) Kai kada svarbu savo laikotarpyje pastebėti ir nelabai rimtus dalykus. Tada juokas virsta vizualiniu, bet labai tyliau protestu. Dar pridėkime – linksmu protestu.

LITERATŪRA:

- Bergsonas, A., 1980. Charakterių komizmas. In: *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis.
- Dailidė, R., 2007. *Laiko labirintuose*. Kaunas: ARX BALTIKA.
- Mickūnas, A., 2011. *Estetika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vasiliauskaitė, N., 2008. Juoko teorijos juok(ingum)as: *pro et contra* Henri Bergson. In: *Gyvybinis polėkis: Bergsono filosofijos interpretacijos*. Vilnius: Versus auerus.
- Боровский, А., 2010. *Длинная выдержка*. Санкт-Петербург: Machina.
- Подорога, В., 2010. *Апология политического*.
- Лашченко, С. К., 2006. *Заклятие смехом: Опыт истолкования языческих ритуальных традиций восточных славян*. Москва: Ладомир.
- Христофорова, О. Б., 2002. Функции смеха в ритуале. In: *Смех: истоки и функции*. Санкт-Петербург: Наука.
- Козинцев, А. Г., 2007. *Человек и смех*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Рюмина, М., 2010. *Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность*. Москва: URSS.
- Карасев, Л., 1996. *Философия смеха*. Москва: РГГУ.
- Дмитриев, А. А., Сычов А. В., 2005. *Смех. Социофилософский анализ*. Москва: Альфа-М.
- Петровская, Е., 2011. *Безмянные общества*. Москва: Фаланстер.

RIMTIES PARODIJA R. DAILIDĖS FOTOGRAFIJOSE

Jurgis Dieliautas

SUMMARY

This article discusses the visual and photographic laughter aspects of R.Dailidės photographs. The focus is dead parody. Dead parody in this paper discusses how the severity of criticism is visually shown towards Soviet life. Two R.Dailidės photographs show a visual of laughter. Laughter, possible due to considerable confusion for the dead, fall into regular everyday life rituals. It is funny that the same ritual and reprisal of the fallen are not as common today, but do slightly still exist. The author's views of life and R.Dailidės work presents a serious look at the unsettled, restlessness, disrupting peace aspects of the visual pictures. An artistic view from the sideline shows manifestations of the restless dead. How the old attitudes collapse in association with the late totalitarian ritual reduction. The facade collapse of dead micro level of life forms.

Key words: Photography, calm, parody, R. Dailidė.